

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาภาระหนี้สินของลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาแม่สาย จังหวัดเชียงรายครั้งนี้มีทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้องรวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ คือ

2.1 แนวคิดด้านการบริโภคและการออม

บวรรัฐ หารกิจเจริญ และ วิชัย นันทวนิชย์ (2538) ได้กล่าวถึงการบริโภคและการออม ไว้ว่า ค่าใช้จ่ายในการบริโภครวม (Consumption: C) หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการซื้อสินค้าประเภทสินค้าคงทน และสินค้าสิ้นเปลือง รวมทั้งค่าใช้จ่ายสำหรับบริการต่างๆ จากหน่วยการผลิต โดยคิดเฉพาะการซื้อครั้งแรกเท่านั้น ไม่รวมค่าใช้จ่ายซื้อสินค้าเดิม

ค่าจ่ายในการบริโภคส่วนบุคคลรวมในช่วงหนึ่งๆ จึงขึ้นกับรายได้สุทธิบุคคล (Y_d) ในช่วงเวลานั้นๆ โดยให้ปัจจัยอื่นที่กำหนดการบริโภคอยู่คงที่ ดังสมการ คือ

$$C = f(Y_d)$$

$$C = \text{คือ ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค}$$

$$Y_d = \text{คือ รายได้สุทธิส่วนบุคคล (Disposable Income)}$$

ความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภคและรายได้เป็นความสัมพันธ์โดยตรง คือ รายได้เพิ่ม การบริโภคเพิ่ม รายได้ลด การบริโภคลด

โดยที่รายได้ที่ใช้จ่าย Y_d เท่ากับค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคและเงินออม ดังสมการ

$$Y_d = C + S$$

ดังนั้น การออมจึงเป็นฟังก์ชันของรายได้ เช่นกัน ซึ่งสามารถ เขียนเป็นสมการ ได้ดังนี้

$$S = f(Y_d)$$

$$S = \text{คือ การออม}$$

$$Y_d = \text{คือ รายได้สุทธิส่วนบุคคล}$$

ความสัมพันธ์ระหว่างการออมและรายได้ คือ รายได้เพิ่ม การออมเพิ่ม และรายได้ลด การออมลด

2.2 ทฤษฎีการบริโภคที่สัมพันธ์กับรายได้ถาวร

รัตนา สายคณิต (2537) ได้กล่าวถึงแนวคิดของฟริดแมนที่กล่าวถึงการบริโภคที่สัมพันธ์กับรายได้ถาวร (Permanent Income Theory of Consumption) หรือเรียกว่า ทฤษฎีรายได้ถาวร ซึ่งฟริดแมนให้ความเห็นว่า ในระยะยาว การบริโภคจะมีความสัมพันธ์กับรายได้ถาวร (permanent income) ในสัดส่วนที่คงที่ เขียนเป็นสมการ ดังนี้

$$\begin{aligned} c &= ky^p \\ k &= \text{สัดส่วนของการบริโภคต่อรายได้} \\ y^p &= \text{รายได้ถาวร} \end{aligned}$$

ตามแนวคิดของฟริดแมน รายได้ถาวร หมายถึง รายได้เฉลี่ยระยะยาวที่คาดว่าจะได้รับสินทรัพย์ที่เป็นมนุษย์ (human wealth) และสินทรัพย์ที่ไม่ใช่มนุษย์ (non-human wealth) นั่นคือ รายได้เฉลี่ยที่คาดว่าจะได้รับจากการทำงานและจากสินทรัพย์อื่นๆ ที่บุคคลถือไว้ อย่างไรก็ตาม ในงวดเวลาหนึ่งๆ รายได้ที่เกิดขึ้นอาจจะแตกต่างไปจากรายได้ถาวรได้ เพราะว่ามีรายได้ชั่วคราว (transitory income) เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรายได้ระดับส่วนบุคคล หรือในระดับส่วนรวม เขียนเป็นสมการ ดังนี้

$$\begin{aligned} y &= y^p + y^t \\ y &= \text{รายได้ที่เกิดขึ้นจริงในงวดเวลาหนึ่ง} \\ y^p &= \text{รายได้ถาวร} \\ y^t &= \text{รายได้ชั่วคราว} \end{aligned}$$

รายได้รายได้ชั่วคราวที่เกิดขึ้นในงวดเวลาใดเวลาหนึ่ง อาจจะมีค่าเป็นบวก หรือเป็นลบก็ได้ แต่ในระยะยาวแล้ว ค่าบวกและค่าลบจะชดเชยกันได้พอดี ดังนั้น ในระยะยาว รายได้ที่เกิดขึ้นจริงในงวดเวลาใดก็ตามจะเป็นรายได้ถาวรเท่านั้น

รายได้ถาวรในงวดเวลาใดจะเป็นฟังก์ชันกับรายได้ถาวรในอดีตและส่วนเปลี่ยนแปลงของรายได้ เขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$y_{t-1}^p = y_{t-1}^p + a(y_t - y_{t-1}^p); 0 < a < 1$$

ส่วนด้านการบริโภคที่เกิดขึ้นในงวดเวลาใดก็เช่นเดียวกันกับด้านรายได้ กล่าวคือ การบริโภคที่เกิดขึ้นจะประกอบด้วยการบริโภคถาวร และการบริโภคชั่วคราว เขียนเป็นสมการได้ ดังนี้

$$c = c^p + c^t$$

c = การบริโภคที่เกิดขึ้นจริงในงวดเวลาหนึ่ง
 c^p = การบริโภคถาวร
 c^t = การบริโภคชั่วคราว

ในระยะยาว การบริโภคที่เกิดขึ้นจริงจะเป็นการบริโภคถาวร

นอกจากนี้ตามแนวคิดของฟรีดแมนได้ข้อสมมติว่า ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างรายได้ถาวรกับรายได้ชั่วคราว ระหว่างการบริโภคถาวรกับการบริโภคชั่วคราว และระหว่างการบริโภคชั่วคราวกับรายได้ชั่วคราว เนื่องจากในระยะยาว การบริโภคมีความสัมพันธ์กับรายได้ถาวร

2.3 แนวคิดในการก่อหนี้ของครัวเรือน

สุทธภา อมรวิวัฒน์ และ วราภรณ์ กาญจนวัฒน์ (2548) กล่าวถึงแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุของการก่อหนี้สินของครัวเรือน ซึ่งในบางภาวะครัวเรือนต้องการการกู้ยืมเงิน เพื่อรักษาระดับการใช้จ่ายของครัวเรือนไม่ให้ผันผวน และเพื่อรักษาระดับการบริโภคและอุปโภค ในขณะที่รายได้มีการปรับลดลง (income shortfall) แต่คาดว่ารายได้จะปรับลดเพียงระยะสั้นเท่านั้นและจะสามารถชำระหนี้ได้ในอนาคตเมื่อระดับรายได้ปรับสูงขึ้น หลักการนี้เป็นไปตามหลักทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ Rational Expectations – Permanent Income Hypothesis ของ Friedman (1957) ที่กล่าวว่า ครัวเรือนจะเลือกการบริโภคโดยคำนึงจากรายได้ระยะยาว (Permanent Income) มิใช่ระดับรายได้ในช่วงใดช่วงหนึ่งเท่านั้น

Franco Modigliani (1966) ได้กล่าวถึง สมมติฐานวัฏจักรชีวิต (Life Cycle Hypothesis) ได้อธิบายว่าในช่วงวัยหนุ่มสาว หรือวัยเริ่มทำงาน ครัวเรือนจะมีรายได้ รวมถึง สินทรัพย์สะสมอยู่ในระดับต่ำ โดยครัวเรือนคาดว่าในอนาคตรายได้จะปรับตัวสูงขึ้น ดังนั้นครัวเรือนจะมีความประสงค์ในการก่อหนี้สินเพื่อรักษาระดับการบริโภค และอุปโภค โดยการก่อหนี้ภายหลังเมื่อครัวเรือนมีอายุมากขึ้น และมีรายได้มากกว่ารายจ่าย ทำให้ครัวเรือนสามารถชำระหนี้สินรวมทั้งสะสมรายได้ส่วนเกินในรูปของเงินออมได้ ทฤษฎีดังกล่าวจึงอธิบายได้ว่าระดับหนี้สินจะเปลี่ยนแปลงตามระดับอายุของสมาชิกครัวเรือน โดยระดับหนี้จะเพิ่มสูงขึ้นจนถึงช่วงอายุหนึ่ง

เนื่องจากรายได้ยังต่ำกว่าการบริโภค และหนี้เริ่มลดระดับลงมาเมื่อรายได้สูงขึ้นตามอายุจนครัวเรือนสามารถมีเงินออมได้ ท้ายสุดหลังเกษียณอายุรายได้จะลดลงอีกครั้งทำให้ระดับเงินออมของครัวเรือนลดลงในที่สุด และต่อมา Franco Modigliani ยังได้ปรับปรุงทฤษฎี โดยให้ครัวเรือนปรับการบริโภคตามรายได้ปัจจุบันมากขึ้น ทำให้ระดับหนี้รวมถึงเงินออมไม่ผันผวนเท่าทฤษฎีของ Friedman

อย่างไรก็ตาม การก่อหนี้ของครัวเรือนจะไม่จำเป็นต้องเป็นปัญหาเสมอไป เนื่องจากเป็นการชี้ให้เห็นถึงความจำเป็น และภาวะในบางช่วงที่ครัวเรือนจำเป็นต้องรักษาระดับการใช้จ่ายของครัวเรือน เช่น ในช่วงเปิดเทอม ครัวเรือนจะมีค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาสูงกว่าปกติ จากค่าบำรุงการศึกษา ค่าหนังสือ ค่าเสื้อผ้า ครัวเรือนอาจมีความจำเป็นต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายดังกล่าว ขณะเดียวกันครัวเรือนควรคำนึงถึงระดับหนี้สินต่อรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น จะทำให้ครัวเรือนมีความอ่อนไหว และเปราะบางมากขึ้นต่อปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ เช่น สภาพการจ้างงานในอนาคต การไม่มีงานทำ อัตราดอกเบี้ยเงินกู้เพิ่มขึ้น และราคาสินค้าเพิ่มขึ้น ทำให้มีผลกระทบที่มีนัยสำคัญต่อฐานะการเงินของครัวเรือน เสถียรภาพของระบบสถาบันการเงิน เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ปัจจัยที่คาดว่าจะมีผลต่อการมีหนี้ของเกษตรกร จำแนกได้เป็น 3 ปัจจัยหลัก ดังนี้

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับเกษตรกร ได้แก่ เพศ และ อายุของเกษตรกร
2. ปัจจัยที่เกี่ยวกับการประกอบการเกษตร ได้แก่ เนื้อที่ถือครองทำการเกษตร การถือครองที่ดินทำการเกษตร ประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ลักษณะการประกอบการเกษตร การจ้างลูกจ้างประจำ การทำงานของเกษตรกร รวมทั้งการใช้ปุ๋ย และการใช้ยาปราบศัตรูพืช
3. ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ได้แก่ มูลค่าผลผลิตทางการเกษตร แหล่งที่มาของรายได้ของเกษตรกร

เกตโกลด์ ไพรทวิฟส์ (2548) อธิบายถึงสาเหตุหนี้สินครัวเรือนเพิ่มขึ้นว่าในภาวะเศรษฐกิจของประเทศที่ผ่านมาพบว่ามีปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดการเพิ่มขึ้นของหนี้สินครัวเรือนที่เป็นผลมาจากปัจจัยด้านอุปสงค์ (demand side) และปัจจัยด้านอุปทาน (supply side) ประกอบกันซึ่งจำแนกปัจจัยแต่ละด้าน ดังนี้

ด้านอุปสงค์

1. อัตราดอกเบี้ยที่อยู่ในระดับต่ำมาก เนื่องจากมีสภาพคล่องในระบบสถาบันการเงินค่อนข้างสูง กระตุ้นให้ประชาชนก่อหนี้เพิ่มขึ้นในการซื้อสินทรัพย์ เช่น อสังหาริมทรัพย์ ที่ดิน เป็นต้น เพื่อสร้างความมั่งคั่ง โดยหนี้ดังกล่าวเป็นหนี้ระยะยาว

2. ความเชื่อมั่นของประชาชนต่อเศรษฐกิจและความสามารถในการหารายได้มาชำระหนี้สินดีขึ้นพบว่าการลงทุนเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา หลังจากชะลอตัวในช่วงปี 2542-2544

ด้านอุปทาน

1. การเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของประชาชนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะประชาชนในระดับฐานราก ทั้งโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ธนาคารประชาชน เป็นต้น ผ่านสถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐ
2. สถาบันการเงินเอกชนเริ่มมีความแข็งแกร่งสามารถกลับมาทำหน้าที่ได้ตามปกติ และมีการปล่อยสินเชื่อบุคคล (personal loans) สูงขึ้น
3. หนี้ครัวเรือนเพิ่มขึ้นบางส่วน เกิดจากการโอนหนี้ในระบบ (informal) เข้าสู่ในระบบ (formal) ซึ่งช่วยลดภาระหนี้ของครัวเรือน

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาระหนี้สินของลูกค้านาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรสาขาแม่สาย จังหวัดเชียงราย นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาและสรุปผลไว้ ดังนี้

เทียนชัย รัตนดิลก (2533) ได้สรุปปัญหาการชำระหนี้สินเชื่อเพื่อการเกษตรของเกษตรกร อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม พบว่าเกษตรกรร้อยละ 32.53 ไม่ได้นำเงินกู้ไปลงทุนโดยตรงในการสร้างผลผลิต ซึ่งการใช้จ่ายดังกล่าวไปเกี่ยวกับการซื้อที่ดินร้อยละ 19.28 ใช้ในการชำระหนี้สินเดิม ร้อยละ 13.25 จำนวนเงินกู้ที่ได้รับน้อยกว่าการลงทุนร้อยละ 10 และเมื่อเกษตรกรได้รับผลตอบแทนจากการประกอบการ ร้อยละ 96.25 ไม่ได้ชำระหนี้ แต่ได้นำเงินไปใช้ในการลงทุนต่อไป และนำเงินบางส่วนไปใช้จ่ายด้านอื่นๆ การปฏิบัติตามโครงการที่เสนอร้อยละ 38.75 ของเกษตรกรที่มีปัญหาค้างชำระเงินสินเชื่อไม่ได้ปฏิบัติตามแผนงานที่กำหนด ปัญหาภาระหนี้สินเกษตรกรร้อยละ 48.75 มีหนี้สินมาก่อน และร้อยละ 75 แสดงให้เห็นว่าการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้นอกหลายแห่งมีผลกระทบต่อการชำระหนี้

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลโดยตรงต่อกิจการ ได้แก่ ภาวะการขาดทุน ซึ่งมาจากหลายสาเหตุ ได้แก่ ภาวะราคาผลผลิตตกต่ำ ซึ่งเกษตรกรร้อยละ 45.13 ต้องประสบปัญหาดังกล่าว ปัญหาจากความแห้งแล้งตามธรรมชาติ ร้อยละ 50.44

สามารถ นิตยัเสมอ (2536) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกร” พบว่า สาเหตุที่เกษตรกร มีหนี้สินค้างชำระ สรุปได้ดังนี้ (1) ปัญหาเกิดจากส่วนราชการ เช่นการเร่งรัดดำเนินงานเพื่อสนองนโยบายของรัฐบาล ขาดงบประมาณสนับสนุนในด้านอื่นๆ ที่จำเป็น ขาดการประสานงานที่ดี ให้สินเชื่อช้าซ้อน หรือพนักงานไม่สนใจในการให้สินเชื่อเกษตรกรเป็นต้น (2) ปัญหาเกิดจากโครงการไม่เหมาะสมในทางปฏิบัติ เช่น สภาพพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ สินเชื่อจัดไว้ไม่เพียงพอ ปัจจัยการผลิตไม่เหมาะสม การถ่ายทอดเทคโนโลยีไม่ทั่วถึง หรือขาดการติดตามอย่างต่อเนื่อง (3) ปัญหาเกิดจากเหตุสุดวิสัย เช่น ภัยธรรมชาติ ภัยพิบัติ หรือ ภาวการณ์ผลิตการเกษตรต่ำกว่าคาดหมาย (4) ปัญหาเกิดจากเหตุสุดวิสัยในตัวเกษตรกร เช่น ตาย วิกลจริต (5) ปัญหาเกิดจากความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรเองโดยคิดว่าวัสดุอุปกรณ์ เครื่องใช้ เป็นของที่รัฐบาลให้ฟรีไม่ต้องชำระคืน และมีเกษตรกรจำนวนมากที่ใช้เงินกู้ผิดวัตถุประสงค์ โดยจงใจบิดพลิ้ว

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) รายงานภาระหนี้สินต่อครัวเรือนต่อรายได้ที่สูงขึ้นส่งผลต่อการออมที่ลดลง แนวโน้มการออมภาคครัวเรือนสุทธิลดลงจากปี 2542 ที่ระดับ 409,316 ล้านบาท ลดลงเหลือเพียง 229,571 ล้านบาท นั่นเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่ต้องเร่งดำเนินนโยบายการออมของประเทศไทย สาเหตุสำคัญที่ทำให้การออมสุทธิภาคครัวเรือนลดลงมาจากการอุปโภคของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นในทุกกลุ่มอายุ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนสะดวกขึ้น การมีสวัสดิการเพิ่มขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ครัวเรือนลดความจำเป็นที่จะต้องออมสำหรับใช้ในยามจำเป็น นอกจากนี้ก็ยังมีความเสี่ยงด้านอาชีพที่ลดลงอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมที่ขึ้นกับสภาวะดินฟ้าอากาศไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม นโยบายสนับสนุนที่พิกัดภัยภาระหนี้ และระดับการศึกษาของครัวเรือนล้วนส่งผลต่อการออมทั้งสิ้น

นอกจากนี้จากการสรุปผลการศึกษายังพบว่าระดับการออมที่เหมาะสมของไทย สัดส่วนการออมต่อรายได้ขั้นต่ำควรอยู่ที่ร้อยละ 11 หมายถึงครัวเรือนควรออมต่อเดือนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 11 ของรายได้ จึงจะสามารถสะสมเงินออมเพื่อรองรับการใช้จ่ายหลังเกษียณอายุได้ และไม่ควรก่อหนี้สูงกว่าระดับดังกล่าวจะทำให้ครัวเรือนต้องรับภาระดอกเบี้ยสูงเกินไปจนไม่สามารถสะสมเงินออมได้ และครัวเรือนที่มีฐานะยากจนมักจะมีสัดส่วนการก่อหนี้สูงกว่าที่ควรจะเป็น

ศราวุธ ศรีมหาจริยะพงษ์ (2548) ทำการศึกษาเรื่อง การออมของลูกค้านาคาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สาขาห้างฉัตร ที่เข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้ 3 ปี สรุปได้ดังนี้ ภาวการณ์ออมของลูกค้านาคากลุ่มตัวอย่างพบว่า แม้ว่าการออมเฉลี่ยของครัวเรือนมีค่า 5,361

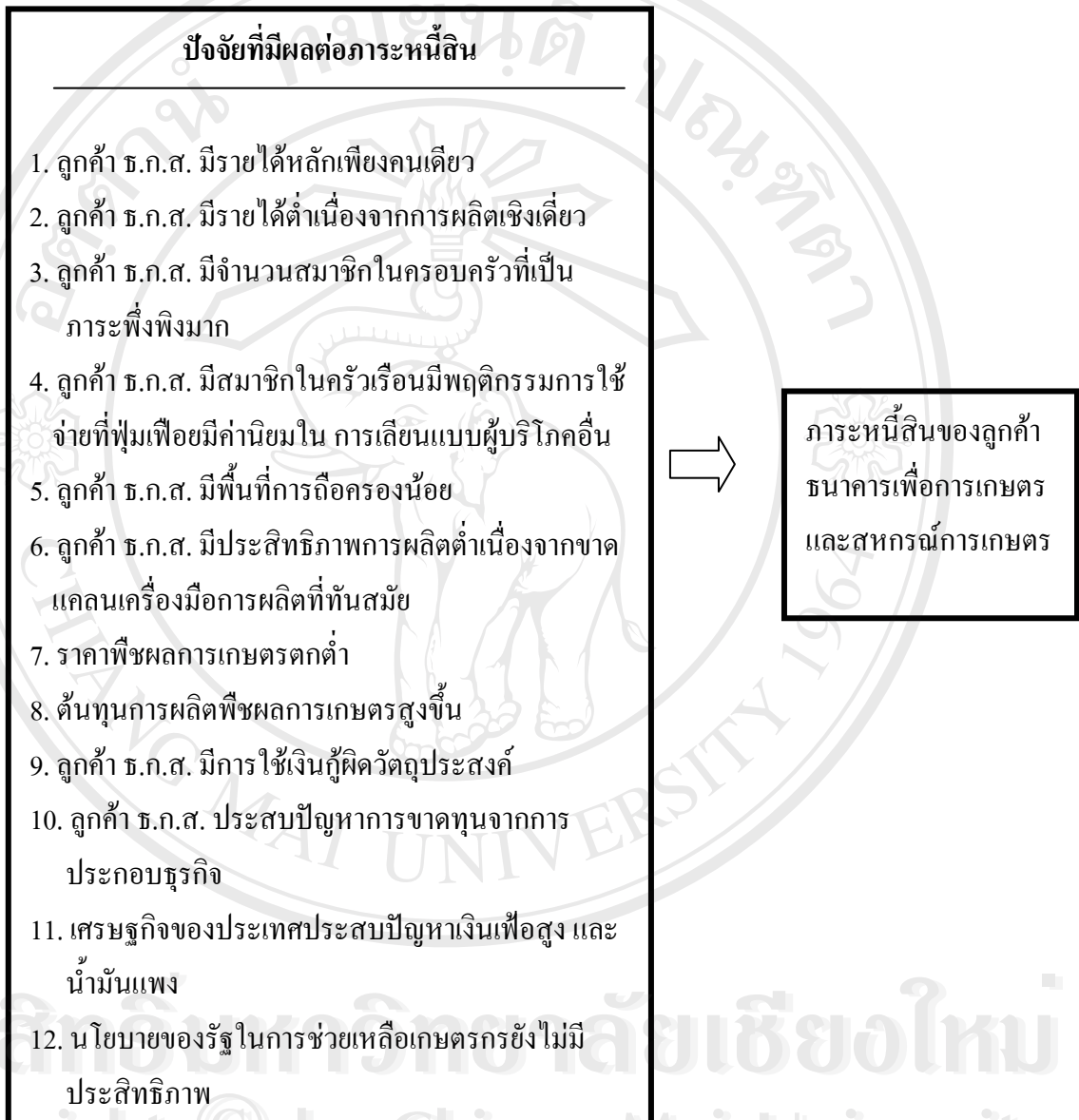
บาท แต่ลูกค้าเกือบครึ่งหนึ่งมีการออมของครัวเรือนน้อยกว่า 1,000 บาท ซึ่งมูลค่าทรัพย์สินของครัวเรือนอยู่ระหว่าง 50,001-250,000 บาท มีรายได้ของครัวเรือนต่อปี ระหว่าง 50,001 ถึง 80,000 บาท ในส่วนของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการออมของลูกค้าที่เข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้ โดยการทดสอบไคสแควร์นั้นพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมของลูกค้าที่เข้าร่วมโครงการ ได้แก่ มูลค่าทรัพย์สินของครัวเรือน รายได้ของครัวเรือนต่อปี มาตรการจูงใจตามโครงการ มาตรการจูงใจในการออมของ ธ.ก.ส. และมาตรการจูงใจในด้านอัตราดอกเบี้ยเงินฝากตามโครงการ และโดยวิธีการวิเคราะห์การถดถอยแบบพหุคูณนั้นพบว่า ปัจจัยที่มีนัยสำคัญทางสถิติที่มีผลต่อการออมของลูกค้ากลุ่มตัวอย่างเรียงลำดับตามความสำคัญมีดังนี้ รายได้ของครัวเรือนต่อปี มูลค่าทรัพย์สินของครัวเรือน ขนาดของครัวเรือน มาตรการจูงใจตามโครงการ มาตรการจูงใจในการออมของ ธ.ก.ส. มาตรการจูงใจในด้านอัตราดอกเบี้ยเงินฝากตามโครงการ

ผลการศึกษาถึงความพึงพอใจในการใช้บริการเงินฝากจาก ธ.ก.ส. ของลูกค้ากลุ่มตัวอย่างพบว่า อันดับหนึ่งลูกค้ามีความพึงพอใจที่ธนาคารมีความมั่นคง อันดับสอง ธนาคารมีการบริการที่ประทับใจ และอันดับสาม พนักงานธนาคารมีการให้คำชี้แจง แนะนำปรึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อลูกค้า

ส่วนผลการศึกษาถึงวัตถุประสงค์ในการออมของลูกค้า เรียงลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อยตามลำดับดังนี้ คือ เพื่อจับจ่ายใช้สอยในยามที่เงินขาดมือมากที่สุด รองลงมาเพื่อเก็บไว้ใช้ในยามเจ็บป่วย ชรา และเพื่อเก็บไว้ใช้ชำระหนี้โครงการพักชำระหนี้

2.5 กรอบแนวคิดของการศึกษา

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อภาระหนี้สินของลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยมีกรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา